

Vlaams-Nederlandse werkgroep godsdienstsociologie

<http://godsdiensociologie.religionresearch.org>

Secretariaat: dr. Erik Sengers
Endumeni 16
1103 AT Amsterdam ZO
tel./fax 020 4653972
erik-sengers@planet.nl

Geachte leden,

Op 10 februari was de eerste bijeenkomst van de werkgroep in dit jaar. We hadden twee interessante onderzoeks-presentaties, zoals u in het verslag kunt lezen. De volgende bijeenkomst is een openbare bijeenkomst in Amsterdam op 1 juni. Informatie over deze bijeenkomst volgt nog.

Met vriendelijke groet,

Erik Sengers

VERSLAG

Aanwezig: Sipco Vellenga, Marcel Poorthuis, Gerard Dekker, Nico Vink, Lammert Gosse Jansma, José Baars, Bert Laeyendecker, Ben Provoost, Mady Thung, Theo Saleminck, Gerard Wiegers, Pieter Edelman, Erik Sengers.

Afmeldingen: Willy Ebbelaar, Markus Davidsen, Durk Hak, Marthy Veerman, Pieter Boersema, Monique van Dijk, Martijn Junte, Jan Jonkers, Jan Sloot, André Droogers, Hijme Stoffels, Joris Kregting, Ton Bernts, Kees de Groot, Johan Bouwer, Meerten ter Borg.

Mededelingen

- Het publiekssymposium op 1 juni heeft als titel 'Religie onder druk? Vrijheid, angst en conflict' en gaat over de discussie over de veranderende positie van religie in het publieke domein. Als hoofdsprekers zullen optreden André Rouvoet en Paul Dekker (SCP). In de middag zijn er drie werkgroepen over resp. oorzaken van, angst voor en effecten van verschuivingen in de maatschappelijke bejegening van religie. Plaats van samenkomst is de Universiteit van Amsterdam, nadere informatie volgt nog.
- De secretaris-penningmeester wijst op het betalen van de contributie en de toegezonden ledenlijst. Met dit verslag komt een gecorrigeerde versie van de ledenlijst ter beschikking.

Lezing Vellenga/Wiegers: De aanwezigheid van de Islam in de Nederlandse samenleving sinds de jaren zestig roept politieke reacties op. Met name na de Rushdie-affaire en de val van de Muur (beide 1989) werd de islam onderwerp van polarisatie. De vraag die het ministerie van justitie stelde, en door de sprekers beantwoord werd, is hoe levensbeschouwelijke organisaties daarop gereageerd hebben? En aan welke factoren is dat toe te schrijven? De onderzoekers selecteerden vijf uitingen van Islamkritiek (waaronder Submission, Fitna, Deense cartoonaffaire, Zwitsers minarettenverbod) en bekeken de reactie daarop van 10 islamitische en 11 niet-islamitische organisaties in Nederland. Bij

de islamitische organisaties konden afwijzende, defensieve en offensieve reacties worden vastgesteld. Bij de niet-islamitische organisaties kwamen ondersteunende, coöperatieve, afzijdige en kritische reacties voor. Om de verschillen in reacties te verklaren werd een model gemaakt, waar in het midden het begrip 'framing' staat. Het bleek veel uit te maken of de organisatie belangen-georiënteerd was of waarden-georiënteerd. Ook was de rol van de overheid, met name rondom Fitna, bepalend (informeren van lokale overheden, consultatie van organisaties). Dit werd door de meeste, betrokken organisaties als positief ervaren. Een belangrijke conclusie van het onderzoek is dat door deze gebeurtenissen de band tussen de mainstream religieuze organisaties is versterkt.

Uit de discussie:

* Wordt in het model van framing de rol van de media niet onderbelicht? De auteurs hebben zich gehouden aan het begrip zoals het bij Goffmann gehanteerd wordt en in de theorievorming over sociale bewegingen wordt gebruikt. De effecten van het optreden van de organisaties zijn niet onderzocht.

* Hoe is het onderzoek gedaan? Door middel van interviews en de bestudering van primaire documenten en secundaire literatuur.

* Waarom wil de overheid dit weten? Ze waren geïnteresseerd in de achtergronden van de reacties rondom Fitna. Wat zijn de partners, met wie is te spreken en wat is de rol van geloof in deze reacties?

* Is de perceptie van de kritiek op de islam bij deze organisaties ook niet beïnvloed door hun perceptie over de discussie over godsdienst in het algemeen? Dat klopt, de reacties staan in een heel web van invloeden.

Lezing Salemink-Poorthuis: het vuistdikke boek over de beeldvorming van de Islam staat in een breder onderzoeksprogramma over de beeldvorming van 'de ander' in de moderne tijd in Nederland (eerder verschenen boeken over Joden en Boeddhisten). De conclusie van deze trilogie is dat de beeldvorming over andere religies een spiegel is van de worsteling met de eigen identiteit. De beelden worden gezien als een materiële vorm die ook een conjunctuur hebben, dus aan verandering onderhevig zijn. Salemink en Poorthuis onderzoeken deze beelden met een inhoudsanalyse en plaatsen ze in de maatschappelijke context. Hun conclusie is dat de opkomst van het politiek anti-islamisme analogieën vertoont met de opkomst van het politiek anti-semitisme: 'de democratie wordt bedreigd door de islam als ideologie'. Wilders trekt in dat debat op een slimme manier linkse en emancipatoire thema's naar zich toe, en gebruikt oude beelden om gevoelens op te roepen. Vervolgens werd aan de hand van een aantal voorbeelden duidelijk gemaakt hoe de beeldvorming van de Islam ook vandaag de dag de verschillende posities in het debat verheldert. Abraham Kuyper bijvoorbeeld was de *Realpolitiker* die bepaalde godsdiensten wel afwees maar in het politieke debat strategische allianties wilde aangaan, een positie die ook nu nog doorwerkt in de verschillen in de opstelling van ChristenUnie en SGP in de samenwerking met de Islam. Ook de beelden van de Kruistochten, overigens eveneens aan de kant van de Islam gebruikt, worden hergebruikt, o.a. door Amerikaanse evangelicalen. Tegelijkertijd behoudt de Islam ook een aantrekkingskracht als mystieke andere wereld in het oriëntalisme, iets wat doorwerkt in de architectuur en literatuur. Interessant is ook dat jeugdboekjes over de Islam, bijvoorbeeld in katholieke kring, nog tot lang na de Tweede Wereldoorlog populair blijven en herdrukt worden. In katholieke kring wordt pas met het Tweede Vaticaans Concilie (Nostra Aetate) het dialoogmodel van de abrahamitische oecumene aangenomen. De conclusie is dat er een duidelijk verschil is tussen de maatschappelijke en kerkelijke ontwikkeling in de beeldvorming: de kerkelijke heeft het initiatief verloren.

Uit de discussie:

* Wat is de eigen positie van het boek? De auteurs wilden het cognitivisme, dat in de interreligieuze dialoog veel gebruikt wordt, overwinnen: als we maar informatie geven, dan komt het wel goed. Beeldvorming is veel sterker: oriëntalisme herbergt iets in zich van fascinatie en gevaar.

* Zijn beelden niet een merkwaardige bron om je op te beroepen? Maar wel een interessante, het zegt iets over de samenleving. Vroeger waren cartoons niet zo belangrijk, de ironie ervan wordt niet meer gezien, ook is er vaak een dubbelzinnigheid ten opzichte van de tekst. Er worden verschillende cartoons getoond uit tijdschriften gericht op dialoog, waarin Mohammed vanuit huidig perspectief niet positief wordt afgebeeld(!).

* Opgemerkt en besproken wordt dat de discussie in Nederland wel erg sterk gevoerd wordt in internationale vergelijking, het lijkt erop alsof hier met de ontzuiling de discussie over de nationale identiteit extra gevoelig is.

* Het anti-semitisme speelde in Nederland in de negentiende eeuw geen rol, waarom dan die analogie? Dat klopt, hier ving de zuil dergelijke debatten op. Waar Nederland moeite mee heeft is de acceptatie van orthodoxe vormen van religie. Ook is het nog een open vraag in hoeverre het anti-islamisme leidend kan zijn voor het vormen van een nieuwe nationale identiteit.

RECENTE PUBLICATIES

Jan de Bruijn, *De sabel van Colijn. Biografische opstellen over religie en politiek in Nederland*. Hilversum: Verloren ISBN 978-90-8704-256-1, €29,-

Paul E. Werkman en Rolf E. van der Woude (red.). *Bevlogen theologen. Geëngageerde predikanten in de negentiende en twintigste eeuw*. Hilversum: Verloren ISBN 9789087042912 EUR 35,-